

УДК 070:82-92:177

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ РЕСУРСАМИ ПУБЛІЦИСТИКИ (ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ)

Йосип Лось

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна, e-mail: jlos@ukr.net*

На прикладі творчості відомих закордонних і українських публіцистів з'ясовується роль ідей у формуванні політичної філософії суспільства і держави ресурсами публіцистики. Окреслено параметри і концепцію світоглядної публіцистики.

Ключові слова: публіцистика, концепція, держава, суспільство, моральний авторитет, місія, мотивація, духовність.

Як відомо, про роль особи в історії писало чимало знаних у світі політиків, вчених, публіцистів і т. ін. Скажімо, фундатор сюжетної публіцистики Плутарх залишив нам неперевершені зразки життєпису тих постатей Антики, які вплинули на хід світової історії. У новітні часи Томас Карлейль своїм циклом бесід (розмислень) “Про героїв і героїчне в історії” продемонстрував, що сукупними ресурсами історії, філософії, соціології і публіцистики можна з'ясувати і тенденції розвитку світу через зародження нових ідей, і роль непересічних особистостей у формуванні світоглядних орієнтацій великих мас людей.

Наприкінці 2006 року популярний польський тижневик “Polityka” видав чотири томик під промовистою назвою “Великі промови історії”. Кожний том охоплює певний період світової історії: “Від Мойсея до Наполеона”, “Від Лінкольна до Сталіна”, “Від Гітлера до Ейзенхауера”, “Від Кеннеді до Ратцінгера”. Візії, мрії, далекосяжні плани, великі суспільні й політичні концепції, врешті, — несхитна воля впливу на долю країн, народів, суспільств і окремих людей відображалася наче у дзеркалі у промовах знакових історичних постатей від давніх часів аж до сьогодні. Чимало з них були й відомими публіцистами. Бачимо, сукупно зібрані, промови (слова), які запалювали величезні маси людей і ставали зародком великих подій, оскільки склали фундамент побудови кращого майбутнього. Рівно ж окремі промови ставали зародком потворних злочинів і масової заглади людей (Ленін, Сталін, Гітлер, Геббельс). Слова Лютера, Кромвелля, Робесп'єра, Ганді, Мартіна Лютера Кінга з його знаменитим **I have a dream** змінили існуючий статус кво, започаткувавши докорінні суспільно-політичні перетворення, які не конче виявилися гуманними й плідними, зокрема у випадку вождів Англійської та Французької революцій. Промови Наполеона, Черчілля, Ейзенхауера збуджували волю до боротьби за певні ідеали, висловлювали по-

див і захоплення. Не бракувало виступів на захист справедливості, проти тоталітаризму, в обороні прав людини, свободи слова (Сократ, Лінкольн, Мандела). Маємо змогу зіставити слова, які заклали фундамент під великі світові релігії (Мойсей, Христос, Будда, Магомет).

У багатьох країнах видано тексти провідних публіцистів, які сприяли формуванню політичної філософії суспільств і держав. Для кращого розуміння призначення публіцистики, передовсім політичної, водночас — для випрацювання чіткіших методологічних засад сучасної журналістської науки осмислення цих та інших текстів допоможе автентичніше збагнути хід історичного процесу, позбутися успадкованих упереджень. А це диктує потребу сягнути до першоджерел, врахувати контекст епохи, а також зіставлення ідеологем з реаліями сучасного періоду “зміни імен”. У пропонованій статті ми й спробуємо повніше окреслити параметри, концепцію світоглядної публіцистики кількох постатей, про які ми або зовсім не мали уявлення, або творчість яких була спотворена на догоду ідеологічній кон’юнктурі.

Ще у XIX столітті Томас Карлейль віднайшов формулу для оцінки ролі публіцистів-концептуалістів. З’явилася, писав пророк Великої Британії, “категорія справжніх королів й жерців”, тому “віднині історики, якщо тільки вони не зовсім позбавлені глузду, мусять писати не про династії великих Бурбонів, Тюдорів і Габсбургів, а про династії друкованих світів” [17; 24]. Невипадково видавець газети “Jesuit” (“Єзуїт”) Шерідан відважно проголошував: *“Нехай міністерство забирає собі продажну палату лордів, робілінну й розтлінну палату общин, нехай воно володіє правом роздавати посади, нехай зберігає всю могутність міністерського впливу, усю владу, яку може йому дати його становище, для того, щоб добитися покірності і зламати опір, — але, озброєний свободою преси, я без страху вийду йому назустріч і атакую могутню фабрику, створену ним, ще могутнішим знаряддям, яке матиму в руках. Я скину з висоти, на яку вона забралася, продажність і залишу її валятися біля руїн тих зловживань, яким вона служила прикриттям”* [20; 294-295].

Публіцистика завжди відігравала чільну роль в духовній реорганізації життя. Зазвичай, маємо справу з прямою дією словом конкретної людини у конкретних виданнях чи в окремому трактаті. “Скарга Миру” — декламація Е. Роттердамського, “Релігія і громадянське суспільство” — стаття Е. Берка, “Обов’язки перед країною” — стаття Д. Мацціні, “На захист права” — стаття-дослідження Б. Кистяківського, “Страждання” — есе К. Льюїса, “Віднайти здатність дивуватися” — есе Е. Сабато (Аргентина), “Слово про Гоголя” — стаття В. Астаф’єва, “Слово Гавела — промова на врученні премії миру німецькими книговидавцями”, “Слово має тяжіти до істини” — розмилення Є. Сверстюка, “Володіння короля без землі” — концептуальна стаття Є. Пом’яновського до 100-річчя від дня народження Є. Гедройца — ці й сотні подібних публікацій у збірниках “Вехи”, газеті “Giovine Italia” (передрук українською мовою в антології “Націоналізм”), журналах “Кур’єр ЮНЕСКО”, “Родина”, “Literarny tyzdenik”, газетах “Літературна Україна”, “Rzeczpospolita”, у наукових виданнях стали золотим фондом публіцистики. Вони донині виховують людей морально й політично, підтягують до системного способу мислення, яке не розчленоване на окремі, незалежні одна від одної правдочки, а спирається на масштабні взаємозв’язки істин. Тут слово є носієм правди, стає засобом глибокого розуміння процесів і реального порозуміння між людьми й народами, площиною взаємного

контакту, утверджує світ вартостей, невіддільних від свободи. Тому доконечною потребою є збереження медій у секторі культури, оскільки в комерційній комунікативістиці слово перестає виконувати свою істотну функцію. Додамо, що **істинна** ідея не може бути “новою”, адже істина існує незалежно від нас — її треба збагнути, зрозуміти. Якщо ідея істинна, вона належить усім, хто спроможний її осягнути.

Аналіз макротекстів відомих публіцистів дозволяє помітити і спільну філософічну аргументаційну базу, і відмінності в акцентах і мотиваціях. Практично для усіх журналістів, чий доробок став хрестоматійним, характерним є поєднувальне (комбінаторне) мислення, висока мета і дар служіння. Це означає, що ні на мить не втрачаються головні орієнтири, тож читач не заплутується у незначних і неважливих дрібницях. Однак за усього багатства варіантів, що їх пророкує наш дух, за усієї легкості, з якою цей дух переключає увагу з одного варіанту на інший, водночас зміцнюється і природно формується упорядкована чіткість взаємозв'язків. Дух зміцнюється чимраз більше, незалежно від того, чи звертається погляд від мотиву до уомглядного його відображення, чи рухається у зворотному напрямку. Подібний рух можна порівняти із прогулянкою доріжками запущеного парку, у центрі якого височіє пам'ятник: хоча відходите усе далі від центру алеями парку, однак із будь-якої точки бачите обеліск, що височіє в центрі. Спроможність до комбінаторного (поєднувального) мислення відрізняється від спроможності логічно мислити (і не більше) тим, що **в центрі уваги постійно залишається головне, загальне, і людина не розгублюється в окремих деталях**. А там, де торкаються деталей, доречно порівняння з циркулем: одна з голок відзначає периферійну точку, але друга завжди знаходиться у центрі кола. При цьому, щоправда, комбінаторне мислення набагато меншою мірою потребує кожного окремого результату вимірювання. Як довів Ернст Юнгер, воно володіє прийомами вищої математики і вміє помножувати, видобувати корінь і потенціал там, де звичайне мистецтво арифметики задовольняється простим складанням величин. Оскільки упорядкування предметів і понять за ознакою спорідненості є завданням нашого мислення, комбінаторний висновок виявляє свою перевагу у тому, що допомагає вибудовувати генеалогію упорядкованих предметів і понять, відчуті їхню внутрішню спорідненість.

Класичним прикладом такої публіцистики у вигляді 36 листів із п'ятимісячної подорожі до Росії є книга “Росія 1839 року” Астольфа де Кюстіна — французького письменника і журналіста, нащадка давньої аристократичної родини, від якої успадкував монархічні переконання. Його діда і батька гільйотинував Робесп'єр. Подорож до Росії змусила його докорінно переглянути свої погляди. Хоч він писав про Росію першої половини XIX століття, епоху царя Миколи I, перед читачем постає уся історія Московщини — штучної нації, суспільства, упорядкованого страхом, позбавленого добродійств повільного й природного розвитку культури. Листи з описами Москви, Кремля і його жителів — тиранів, сибірського шляху, ярмарку у Нижньому Новгороді, Троїце-Сергієвського посаду та іншого привели Кюстіна до такого синтезованого висновку: “У народі — давке відчуття тривоги, в армії — неймовірне звірство, в адміністрації — терор, що поширюється навіть на тих, хто тероризує інших, у церкві — низькопоклонство і шовінізм, серед знаті — лицемірство й святенництво, серед нижчих класів — невігластво й крайні злидні. І для всіх і кожного — Сибір. Ось така ця країна — якою її зробила історія, природа чи провидіння” [19; 38].

Бачення фактів у динаміці, поєднання їх з принципами дозволило Кюстину виконати свою місію: вказуючи на зло, **закликати добрі душі шукати протиліків,... вкрити деспотів вічною ганьбою**” [1; 24-25, 65]. Дмитро Донцов у передмові до книги “Правда про Росію”, опрацьованої О.Мерчанським і виданої українською мовою в серії “Політична бібліотека Ліги визволення України”, закономірно критикує матеріалістів — “спеців” від Росії, які недооцінюють чинника духовної натури. *“Доглянути цей чинник можна тільки “оком душі, інтуїцією, ясновидством — здібностями, атрофованими у матеріалістів, які поза фасадом і брехливими заявами і статистиками — не бачать нічого”* [1; 5]. До теорії, методології, практики журналістики дотичні також кінцеві зауваги блискучого майстра пера. Мовлячи про епохальну книгу маркіза де Кюстіна, Донцов підкреслює: *“Написана відважним, блискучим стилем, повна глибоких думок, елегантії вислову, і невгнутої віри у свої слова, — ця книжка вимагає не тільки, щоб її читали люди, що вболівають за долю своєї нації і нашої християнської цивілізації, але й щоб над нею медитували. Для людей, для яких шляхетність, мудрість і відвага не є порожніми словами, — книга Кюстіна стала дороговказом у нашу сумну добу, на яку впала тінь московського диявола”* [1; 9].

Написано це у квітні 1958 року. Відтоді у політичному плані дещо змінилося. Але у сенсі закону морального престижу, покликання публіциста, автентичного відтворення образу світу й використання ресурсів мови маємо непроминальний зразок обов’язку сказати правду і обов’язку ніколи не втрачати з поля зору того, що твориться на віки, вміння виразно відрізнити проминальне від остаточного. А ще спроможність, пізнаючи життя назагал, вчасно звільнитися з-під влади передсудів. Ще раз зішлемося на Кюстіна: *“Розумове життя є нічим іншим, як послідовністю відкриттів... Інтенсивність нашого життя витворює різноманітність; те, що відчувається глибоко, здається завжди новим; воно відновлюється через цю вічну свіжість вражень... Тональність вислову ніколи не обманює..., музика слова заносить далі, ніж думка, це те найбільш мимовільне, найсправжніше, найплідніше у висловленні думки... Шукаючи, я здійснив подорож по Росії. Я прагнув побачити країну, де царює спокій влади, свідомої своєї сили, але, прибувши туди, я пізнав, що там царює мовчання страху. Я виніс з цього видовища цілком відмінну науку, аніж та, яку я сподівався там знайти”* [1; 105-106].

У всіх рецензіях, розмисленнях “з приводу”, статтях (їх сотні, тисячі за останні століття) — виразно бачимо паралелі з сучасною Росією. Це і є публіцистика, яка допомагає оцінити й змодельовати політичну філософію держави і суспільства. Скажімо, свого часу редактор популярної газети “Известия” Олексій Аджубей, до речі, родом з Вінниччини, назвав свої міркування про книгу промовисто: “І страх паралізує думку. Маркіз де Кюстін про гласність задовго до гласності” [8; 48-49]. Вже під сучасну пору, натякаючи на певні аналоги, Ігор Сюдюков назвав своє тлумачення книги лаконічно — “Деспотизм без маски” [3]. У російських мас-медіа, із зрозумілих причин, книгу Кюстіна майже однозначно вважають наклепом, хоча і це є свідченням непроминальності аналізу й висновків 36 листів і “Резюме подорожі”.

Окремі публіцисти потужної інтелектуальної оснащеності, з випрацьованим і поданим у вигляду тексту, завойованим моральним авторитетом суттєво впливали на розуміння суспільністю тенденцій розвитку своїх країн зосібна і світу назагал. Досить зіслатися на Ортегу-і-Гасета — іспанського культурфі-

лософа, публіциста, суспільного діяча, представника екзистенціалізму. Не задовольняючись станом тогочасної культури, коли великі вчені перетворилися на тлумачів і коментаторів, а філософія звелася до словесної еквілібристики, він взявся за духовну перебудову Іспанії. Викладаючи у Мадридському університеті, видаючи журнал “Revista del occidente” (“Західний журнал”), газету “El espectador” (“Оглядач”), сприяючи виданню газети “El Sol” (“Сонце”), Ортега поступово ставав “духовним батьком іспаномовного світу” — за висловом аргентинського філософа Феліпе Ромеро. З початком громадянської війни (1936 р.) емігрував до Латинської Америки, після Другої світової війни повернувся до Європи, згодом — на батьківщину. Свій синтез різних філософських концепцій він назвав “раціовіталізмом”. Йому належить постановка проблем “масового суспільства” і “масової культури”. У нарисі “Бунт мас” Ортега-і-Гасет довів, що вже на початку ХХ століття на історичну арену вийшла більшість і почала робити погоду у політиці, культурі. Проте справжніх досягнень гіпердемократії не було помітно. До того ж, це бачимо і у варіанті комуністичної цивілізації, і етатизму зразка фашизму і нацизму. У всіх системах маси стали політичним матеріалом і піддаються маніпуляції — чи через брутальну пропаганду, чи через втончене нав’язування споживацьких стереотипів.

Сьогодні особливо актуально звучать висновки Ортеги про масу як психологічний чинник. Маса розчавлює під собою усе, що інше, незвичне, індивідуальне, кваліфіковане й добірне. Наголошується на потребі для суспільства шляхетно здисциплінованих душ. Шляхетність визначається обов’язками, а не правами. Гете писав: “За власним нахилом живе плебей, шляхетний прагне устрою і ладу”. Шляхетність — символ напруженого життя, що постійно прагне перевершити себе. А маси втручаються у все, переважно вдаючись до насильства. Саме тому, що пересічній людині світ і життя здалися відкритими, її душа замкнулася. Ортега стверджує, що в цій облітерації пересічних душ полягає бунт мас. Бути збунтованою масою означає мати герметичну душу.

Висновки знаменитого мислителя про домінування примітиву, дилетанта, якого не цікавлять основні вартості культури, який демонструє неймовірне незнання історії, відсутність історичного сумління, про варварство спеціалізації, тоталітарну державу, про розбещеність пересічної людини — дають змогу глибше “вичитати” джерела духовної кризи Європи. Минуло понад 70 років від часу публікації нарису “Бунт мас”, але ситуація загострилася і набула загрозливого характеру. І тому об’єднання Європи, про яке вперше заговорив Ортега-і-Гасет і яке стало на порядок денний, не повинно спричинити зникнення множинності націй.

Дуже показово, що Іспанія — традиція Ортеги, а Європа — спосіб вираження. Обставини його — іспанські, а погляд — європейський. Європа стала темою життя Ортеги, Іспанія — темою творчості. І хоч здається, що він передовсім критик, а не апологет усього іспанського, насправді це — біль, отже, найглибший національний самовияв. Адже іспанця він вміщує у центр своєї філософської публіцистики, і виводить у світ, хоч і лає на кожному кроці.

Якщо з усієї суми ідей, нагромаджених Ортегою, відмінувати те, що об’єднує його з Гайдеггером чи Гуссерлем, Бергсоном чи Дільтеєм, залишиться **ідея Іспанії**. Як стверджують дослідники творчості Ортеги, майже за дві тисячі років до нього інший іберієць — Сенека, який народився у Кордові, збагатив стоїцизм родовими іспанськими рисами: самотність як самодостатність, провін-

ційність, яка рятує від марноти марнот. Його не влаштовує позитивізм, оскільки він принижує людину до рівня функції. Найбільше приваблювали Ортегу взаємовідносини іспанського художника-творця і національного життя, творця і обставин життя. Він розгадає таємницю іспанської душі, таємницю іспанської історії, дивацтва Гойї, геній Веласкеса, стиль Асоріна та інших. Він сперечався з Мігелем де Унамуно, автором книги “Трагічне почуття життя”.

Герман Гессе недаремно писав, що після появи у 1930 році нарисів “Бунт мас” вирішено проблему, над якою працювали сотні європейських умів. Єдиний спосіб затримати навалу хама, — розвиток культури. Саме культура як образ душі народу сповільнює процес бестіалізації безбожної людини. Для нас дуже повчальним є також невисипучий творчий імпульс Ортеги, який не цурався подорожніх нарисів, статей на злобу дня, заміток щодо певних подій. За усіх обставин Ортега залишається філософом, якщо розуміти під філософією “пояснення життя”. Він доводив, що людина не має іншого виходу, ніж шукати пояснення речам; іноді треба дивитися на життя ясним філософським поглядом, який допомагає переборювати обставини. Людина, не спроможна ясно бачити, приречена на життя, нав’язане обставинами. В Ортеги обставини ніколи не перевершують “я”. Визнаючи владу і силу обставин, Ортега не принижує особистість, знімаючи з неї вантаж відповідальності. У кінцевому підсумку вирішує людина, обставини змушують її до вибору. Про що б не розмислював Ортега, Іспанія для нього — завжди перша з обставин, за нею другий ряд — європейський, а там — решта. Ортега постійно звертається до здорового глузду, пам’ятає, що **думка, якій не можна заперечити, не вартує того, щоб її висловлювати**. Але найголовніше, що приваблює нас у його творчості, — це “глибока духовна тривога”. Тривога за людину, за культуру, і, звісно, за Іспанію. Його позицію визначали два полюси: європеїзм і антибуржуазність, сумніви у справжності цієї цивілізації, її долі і вартостях. Бачачи країну небезпечно хворою, Ортега ставив діагноз, зважувався на рецепти, але вирішальної відповіді чекав від пробудженої народної свідомості. Звідси всі його просвітницькі починання — Ліга політичного навчання, Будинки книги, “Бібліотека ідей ХХ століття”. Про Іспанію та іспанців Ортега сказав багато гострого, але це не байдуже моралізаторство, а жива, турботлива любов.

Особливо це помітно у його циклі “Есе про Іспанію”. Описуючи зливу тиші кордовських краєвидів, публіцист робить блискучий висновок про те, що тут душа зосереджується на кінцевих питаннях: “що таке життя?”, “що таке смерть?”, “що таке щастя?”. У таких розмисленнях шліфується душа.

На нашу думку, його есе “Село” не тільки дає відповідь на сокровенні перипетії буття, але й малює переконливу візію майбутнього. Сучасне місто ідеологічно і економічно оформлене капіталізмом останніх століть. Народи, які вчасно зуміли утвердити таке місто, стали панівними. Для одних, невеликої кількості, приготовані всі соціальні інструменти — закони, парламенти, газети, школи. А для мільйонів іспанських сіл — нічого. Така нерівноправність — згубна. Але Ортега веде мову не про співчуття, а про явища вищого порядку — соціальні, національні і загальнолюдські. Народ — це сукупність бажань, інтересів, розумів і пристрастей. Чим більше живих розумів взаємодіє, об’єднуючись чи сперечаючись, всередині соціальної спільності, тим багатші її можливості. Він збентежений — *“чотири п’ятих іспанського народу не беруть участі у національному синтезі. І не в тому біда, що їх голоси не досягають парламенту,*

насправді трагічно, що їх думки і почуття пропадають намарно, не переростаючи у загальнонаціональні. Я, університетський професор, потребую цих ідей куди більше, ніж вони моїх; через духовну неучасть цих чотирьох п'ятих все наше життя — бездарна підробка, і я, не зважаючи на всі свої зусилля, прекрасно усвідомлюю, що чотири п'ятих моїх ідей приречені на безплідність” [10; 213]. Він наполягає на тому, що найперше завдання — це **“реалізація іспанського життя”**. Його охопила щира радість в Астурії, коли він побачив людей, спроможних вклинитися у сучасність, **не втрачаючи** духовного зв'язку з рідними полями. До слова: це есе було опубліковано в журналі “Еспраїа” у 1915 році. Акцентуючи увагу на тому, що найголовнішим є те, чим живе серце, Ортега стурбований тим, що ми ігноруємо своє внутрішнє життя, тим часом дитяча душа завжди залишається в людині.

Нині дуже багато пишемо і говоримо про еліту, про роль інтелігенції. Ортега й тут може нам допомогти. Він переконаний, що називатися інтелігентною людиною може лише той, для кого власна душа стала відкритою книгою. Адже культура зобов'язує нас поважати в собі особистість, відстоювати своє право на незалежне внутрішнє життя. Гете якось сказав, що не можна поважати людину, яка не веде щоденника. Коментар Ортеги: *“Запам'ятаймо цю алмазну істину, хоча суть не у щоденнику, а в тому душевному імпульсі, що спонукує людину на ведення щоденника. Той, хто зневажає своє внутрішнє “я”, не спроможний **серйозно** ставитися взагалі до чого-небудь — це не під силу фальшивій натурі... Той, хто не вірить у себе, не вірить і у Бога. У веденні щоденника Гете виявляє величезний сенс — кожний прожитий день повинен бути осмислений...”* [10; 216]. Пониження людської індивідуальності, отожд, є для нього неминучою властивістю демократичної культури. Так само сталося з ідеями — вони втратили спроможність запалювати серця.

В есеїстиці Ортеги-і-Гасета знаходимо багато цінних думок про мистецтво (потреба пізнавати первинну суть світу), про історію, про патріотизм.

Збереження пошани до правди і пізнання передбачає: по-перше, сповнення обов'язку щодо історії, по-друге, обов'язок пам'яті. Для публіциста-історика [9] не може бути заборонених тем і жодні — політичні, ідеологічні, особисті — умови й тиски не повинні перешкоджати йому пізнавати, видобувати, класифікувати, систематизувувати та інтерпретувати факти. Це особливо стосується тих періодів історії, які виявилися надмірно напруженими, пасіонарними з катастрофічними, або позитивними результатами. Чимало сфальшовано, приховано, переінакшено. Маємо сягнути до інституціональних, а також архівів людської пам'яті, до сумнівів людей, причетних до знакових подій.

Європа мусить упоратися з великою історіографічною проблемою — тоталітаризмом. Мав він свої версії: ленінську, сталінську, гітлерівську і не тільки. Але неприпустимо творення селективної історії, в якій ігнорують комуністичний варіант. Навіть кількість винищених цими режимами красномовна — нацисти винні (і справедливо засуджені за це на Нюрнберзькому процесі!) у закладі 25 мільйонів людей, а комуністи — 100 мільйонів. Гітлер був, якщо доречно таке визначення, учнем Леніна, Троцького, Сталіна, Кагановича та інших катів-проводирів більшовицького режиму. Як справедливо пише відомий французький вчений Стефан Куртюа, *“історик, навіть усупереч собі, стає речником людей, які з огляду на терор не могли висловити правду про свою долю. Існує*

для того, щоб доповняти справу пізнання; його перше завдання — встановлення фактів і елементів правди, які до цього пізнання спричиняються” [23; 48].

Історичне пізнання публіциста/історика має ґрунтуватися на кількох основоположних вартостях — на пошануванні засад представницької демократії, зокрема, на пошануванні життя і гідності людини. Такою міркою творча особистість оцінює акторів історії. Маємо дуже промовистий приклад. Коли, висловлюючись словами Ф.-Р. Шатобріана, серед загальної тиші, спідлення було чутно лише дзвін ланцюгів раба і голос донощиків, коли усі тремтіли перед тираном, коли цивілізовані пилати “вмивали руки”, англійський журналіст, член редакційної колегії “Manchester Guardian” і кореспондент “Fort nite Review” Малькольм Маггерідж, який відвідав 1933 року вигодовану Україну, зафіксував правду: *“Мене завжди вражало те, що говорячи про великі трагедії нашого століття — Аушвіц, Хіросіму та інші, — люди ніколи не згадують про український голод. Проте Сталін знищив набагато більше людей протягом 1930-х років, ніж загинуло в результаті гітлерівської ліквідації євреїв”*.

І далі: *“Поки в житті я ще діятиму чи думатиму, ніколи не забуду того, що бачив. Ідеї можуть народжуватися і завмирати, але є щось важливіше, ніж ідея. Це — хлібороби, що в снігу на колінах зєбрають шматок хліба...”*

У книзі “Зима в Росії” М.Маггерідж гостро засуджує цензуру, яка існувала в СРСР; водночас він показує селективну мораль західного істеблшменту та інтелектуалів. Звертаючись до еліти й передньої сторожі нації, журналіст докоряє їм: *“Коли в Німеччині переслідують євреїв, ви протестуєте: ви тоді кажете, що кривда гноблених народів — це ваша власна кривда. А втім — і в тому вся суть справи — ви гнете спину перед диктатурою пролетаріату, дарма що вона має дослівно ті самі характерні риси, що їх ви так гаряче поборюєте в інших... Я певен того, що навіть хлопчина з початкової школи, коли сяде в потяг і переїде через Україну, нехай би й так, як в товаристві вірного своєму панові провідника “Интуриста”, то перш ніж доїде до Одеси, зауважить, що проїхав країну, де завмерла посмішка, країну, виморену голодом, де зруйновано сільське господарство, де лани заросли бур’яном. А ви, цвіт інтелігенції, автори книжок, редактори часописів, ви проїжджаєте Україну й повертаєтеся додому з золотими казками про успішні колективні господарства та про щасливе, радісне, добре відгодоване і класово свідоме селянство”* [2].

Ці докори адресувалися Едуардові Ерріо, Бернардові Шоу, Ромену Роллану на іншим “гуманістам”. Судження чесного журналіста, який редагував “Daily Telegraph”, журнал “Panch”, вів популярні телепрограми на BBC, працював в Індії, Єгипті, США, був учасником Другої Світової війни, — гостроактуальні донині. Вони виносять на іспит сумління кожен творчу особистість, яка не має права піддаватися кон’юктурі й оминати доленосні події. Тим паче переінакшувати їх, як це зробив кореспондент газети “New York Times” Волтер Дюранті — сталінський апологет.

У царині світоглядної публіцистики можемо й повинні віднаходити динамізм правди, по-друге, присутність **української думки й чину** у європейській політиці, культурі як прадавніх, так і новітніх часів, по-третє, втілення того, про що Раїса Іванченко сказала виразно: *“Історія — мозок і кров політики”* [11]. А у сукупності позбутися калькулятивного світогляду, тобто зіставлення витрат і виграшу.

І на материку, і в діаспорі українство **мислило**, а не просто реагувало на життя. Досить зіслатися на когорту вчених Українського Вільного Університету, який діяв спочатку у Празі, потім у Мюнхені, а також на особисті контакти емблематичних постатей України і ряду країн Європи. Як відомо, найпопулярнішим чехом ХХ століття був Томаш Масарик, якого чотири рази поспіль обирали президентом Чехословаччини. З ним були добре знайомі посли до Віденського парламенту Ю.Романчук, О.Колесса, Є.Петрушевич, С.Дністрянський та інші. У 1908 році, під час “галицьких дебатів” у цьому парламенті, Т.Масарик виступив на захист прав галицьких українців, рішуче засудив москвофілів і польських шовіністів у своїй відомій промові “Поляки та русини”. Ще раніше, у 1893 році, з Масариком познайомився Іван Франко. Йому ж було подаровано працю “Карел Гавлічек”. У 1901 році Франко видав збірку власних перекладів поезій Карела Гавлічка Боровського, до речі, першу серед слов’янських літератур, і присвятив її, звісно, Томашеві Масарику. Очолювана Т.Масариком Чехословацька республіка була єдиною з-поміж європейських держав, яка надала притулок багатьом тисячам інтернованих воїнів УГА та армії УНР. Найдемократичніша держава у Європі виділила значні кошти на утримання УВУ, Української господарської академії в Подебрадах, педагогічного інституту імені Драгоманова у Празі, усіх українських шкіл.

Лише з відновленням державності України маємо можливість познайомитися з працями С.Смаль-Стоцького, Д.Антоновича, С.Дністрянського, О.Колесси, Д.Дорошенка, В.Старосольського, С.Рудницького, І.Горбачевського. Останній як вчений-хімік товаришував з професором Т.Масариком ще з часів їхньої спільної праці у Чеському університеті в Празі. Тяглість української наукової, політичної, культурологічної, релігійної, соціологічної, економічної, правничої думки забезпечили також Б.Мартос, О.Бочковський, І.Мазепа, Б.Іваницький, В.Королів-Старий, Є.Чикаленко, А.Артимович, С.Русова, В.Барвінський, В.Сімович, Д.Чижевський, батько О.Теліги І.Шовгенів — ректор господарської академії у Подебрадах. Знову ж таки — її відвідав президент Чехословаччини й здійснив обіцянку “всіляко підтримувати українських студентів”. Назвемо ще знаменитих випускників названих вищих шкіл: Уласа Самчука, Олену Телігу, Євгена Маланюка, Миколу Сціборського. Усі вони — блискучі публіцисти-концептуалісти, речники національної ідеї.

Наукове товариство імені Шевченка у Львові обрало 1923 року Томаша Масарика своїм дійсним членом. Для розуміння ролі публіцистики (Масарик насамперед вважав себе журналістом, оскільки був засновником низки видань і автором сотень статей у світовій пресі, до слова — найпрестижнішій) мусимо широко популяризувати спадок цієї найвидатнішої постаті братньої слов’янської країни і емблематичної постаті Європи. Зокрема, студенти вищої школи, журналісти мусять доконечно засвоїти ідеї, спосіб аргументації, що містяться у книжці “Карел Чапек. Бесіди з Т.Г.Масариком”, що вийшла у перекладі також українською мовою (Львів, 2001).

Не тільки у науковий обіг, але й для широкого інтелектуального загалу ми зобов’язані зібрати увесь спадок українства, який різними мовами переконає у найголовнішому: ніколи речники нашої нації не були інтелектуальними аутсайдерами, а у сенсі духовному, моральному на десятиліття й століття випереджали багатьох розрекламованих європейців. В арсеналі не тільки літератури, а й публіцистики — безліч незістарених думок, візій, мотивацій. Один з останніх

прикладів — український альманах щоденників, листів, документів, світлин, що склав Бібліотеку Шевченківського комітету у двох томах під назвою “Рукопис”. На сторінках цього альманаху читач має змогу познайомитися з матеріалами, які досі не публікувалися. Зокрема, до альманаху “Рукопис” увійшли мемуари Івана Дзюби, Миколи Неврлого, Олесь Гончара, листи Аліни Крагельської до Миколи Костомарова, стаття Юрія Венеліна про виховання юнацтва, спогади про Леся Курбаса. Автор ідеї та організатор проекту Володимир Стадниченко у вступному слові “Воскресіння словом” пише: *“Дарований українській громаді “Рукопис” оживляє словом імена, думки й постаті людей, які розпоршилися в часі, а також, слідуючи за Шевченком, оновлює “діла добрих” — як наших сла- вних попередників, так і сучасників, чиє слово пульсує живим серцем... Густий пізнавальний та інтелектуальний заміс перетворює “Рукопис” на сполучний міст між минувиною і сьогодніем, між берегом колишнього і островом майбутнього”* [14; 6]. Наголос зроблено на документально-публіцистичних виданнях, позначених первинною глибиною, повновагомістю, благовісним, воскресним словом. Для нинішніх часів це насущно необхідно.

У контексті згаданої проблеми дещо докладніше про Євгена Онацького — талановитого публіциста, дипломата, історика, мовознавця, літературознавця, громадського діяча. Ще навчаючись у Київському університеті, він сформував свій національний світогляд, відданість ідеї державної незалежності України. У 1917 році Михайло Грушевський запросив його на посаду секретаря Української Центральної Ради. Про цей період діяльності Є.Онацький залишив статтю-спогад “Михайло Грушевський — чесність з народом” [13]. Пізніше Євген Онацький очолював українську дипломатичну місію в Італії. Крім дипломатичної роботи, виступав з концептуальними статтями в українських часописах “Діло”, “Новий час” (Львів), “Свобода” (Джерсі Сіті у США), “Український голос” (Вінніпег, Канада). Провідні українські видання теж часто зверталися до нього з проханням висловити свою точку зору з тих чи інших проблем. Дуже важливими були його публікації про українські справи на сторінках швейцарського франкомовного журналу “L’Ukraine”.

У житті Євгена Онацького переломним став 1929 рік. Він приєднався до націоналістичного руху і став одним з найближчих співробітників голови Проводу ОУН полковника Євгена Коновальця, який доручив йому бути представником ОУН в Італії. Відтоді Онацький став постійним автором націоналістичного журналу “Розбудова нації”, який видавав у Празі Микола Сціборський з 1928 по 1934 рік за редакцією Володимира Мартинця.

У царині методології, теорії журналістики Євген Онацький сказав своє вагоме слово. Назвемо насамперед його статтю “Публіцист” в Українській Малій Енциклопедії (вона вийшла у 16 книжках). **Преса, писав він, — мозок і серце нації: мозок, що думає за всю націю, обмірковує всі її справи, підказує ті чи інші рішення; серце, що відчуває за націю, б’ється в такт мільйонів сердець, що не вміли б — без журналістів — знайти для своїх почувань відповідних слів і висловів.**

Є.Онацький тісно поєднував творчу, наукову, політичну діяльність. Але вона припинилася внаслідок арешту у 1943 році. Далі — ув’язнення в гестапівській тюрмі Саксенгаузен, звідки був звільнений 18 жовтня 1944 року. Потім — жертвна праця для блага України і еміграції, зокрема в Аргентині. Там він засновує тижневик “Наш клич”, альманахи “Відродження”, “Дзвін” та ін. Його ве-

личезною заслугою є створення кафедри української мови та літератури у Вищому Східному Інституті в Неаполі, де він працював професором з 1936 по 1940 рр., лекторату у Римському університеті. Є.Онацький написав граматику української мови для італійців, видав перший в Італії українсько-італійський словник, домігся вивчення української мови як обов'язкової дисципліни у італійських вищих школах.

Про те, наскільки світоглядна публіцистика може вплинути на різні сфери знань, черпаючи водночас з них фактологічний і мислительний ресурс, засвідчують праці Євгена Онацького: “Росія і Україна”, “Європейська рівновага: українська проблема”, “Зелений клин — українська колонія на Далекому Сході”, “Основи суспільного ладу”, “Сторінки з Римського щоденника”, “Чарівне коло та ритуальне оголення”, “Справа справедливості”, “Портрети в профіль”, “Очима душі — голосом серця” та ін.

Подвижницька праця Євгена Онацького засвідчує принаймні дві важливі речі. По-перше, для того, щоб мати моральне право впливати на вищі ешелони політики та суспільну думку, потрібно володіти не тільки фундаментальними знаннями, а й відчувати свою кровну причетність до боротьби за найвищі ідеали своєї нації. По-друге, бачимо, що навіть в ті далекі роки, коли Україну на частини шматували сусіди, намагаючись зламати дух українства, за бажання і вміння можна було налагодити контакти з впливовими політичними, культурними діячами, престижними виданнями.

Перебуваючи на еміграції, він запланував видати фундаментальну працю “У вічному місті. Записки українського журналіста” у чотирьох частинах. Мета її — пропагувати українську визвольну справу серед впливових закордонних чинників і, очевидна річ, у середовищі української еміграції. Це не спогади, а своєрідний щоденник у формі листів, документів. Вони **точно** відображають **тогочасні** настрої думки, наміри і діяльність тих осіб, про яких мовиться. Є.Онацький проливає світло на італійський фашизм, який був цілком не тим, чим став після 1935 року, коли потрапив під вплив Гітлера. У “Попередженні від автора” читаємо: “Автор “Записок” (“У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930”. — Й. Л.) не вважав потрібним будь-що прикривати, — включно з власними помилками і недотягненнями. Бо він дивиться на свої “Записки” як на документовану правдиву історію, що промовлятиме не тільки сучасному нашому поколінню, ще хворому на ті чи інші передсуди, на ті чи інші комплекси, що їх залишили нам недавні трагічні події, — але й особливо прийдешнім поколінням, які не боятимуться більше непопулярних нині назв і слів, а шукатимуть за правдою... і потребуватимуть правдивої історії як “навчительки життя” (Ціцерон)” [16; 9].

Багатоманіття фактів, барвистих замальовок, документів, оцінок, листів, спогадів, характеристик окремих діячів не заслонюють найсуттєвішого — специфіки, ролі, завдань і перспектив розвитку української нації в колі європейських народів. Є.Онацький спирається на висновки авторитетних експертів, які довели, що відновлення економічного, інтелектуального, морального життя будь-якого народу насамперед залежить від вільного розвитку його **національності**. “Я кажу: сила нації починається не від опортунізму, навіть коли б він нас зробив багатими і дав чудову матеріальну базу. Ні! Сила нації починається з нутра, з принципіалістики, коли хочете, з духових категорій, з високої моралі,

з характерности, але ніколи не від матеріалізму” [16; 163]. Далі обґрунтовується концепція опори на власні сили.

Принагідно варто зіслатися на лист Голови Директорії Української Народної Республіки, Головного Отамана Військ УНР до Софії Русової, датований 29 травня 1923 роком. Як відомо, Софія Русова — видатний український педагог і відома громадська діячка. Вона є автором багатьох важливих праць з педагогіки. Симон Петлюра високо цінував діяльність Софії Русової. Коли вона опинилася в еміграції, їй передали слова Петлюри: “Треба тепер, щоб Русова цілу Європу об’їхала й розповіла про стан України”. І вона це зробила, блискуче популяризуючи спадок українства перед “самовтішеним міжнародним натовпом”.

Нинішнім політичним діячам варто було б взяти приклад з видатного політика й публіциста Симона Петлюри, діяльність якого була повністю підпорядкована інтересам рідного народу. Лист до С.Русової — ще одне підтвердження цьому. Наведемо кілька витягів: “З мого погляду ми повинні **кожною нагодою користуватись, кожен випадок зужитковувати, щоб інформувати про Україну та її змагання, бо інакше багато загубимо. Не тільки через те, що “під лежачий камінь вода не тече”, а й через те, що “Les absents ont toujours tort”***. А “нас”, нашого голосу часто не чути там, де він повинен луnати. Ціла низка міжнародних конгресів, конференцій проходить без нашої участі, наприклад, різні з’їзди наукові, освітні тощо. Тимчасом ніколи не треба забувати, що Європа взагалі мало нас знає, а коли починає писати про нас, то свідомо чи не свідомо такі дурниці випиcує, що й “на голову не налізуть”; “Участь наших журналістів у Європейській журналістиці я вважаю дуже потрібною і відповідаючою загальним нашим національним інтересам справою. Що частіш ми будемо в ній виступати, тим більше певности можна мати, що події міжнародньої ваги не пролетять над нашими головами”; “Я певен, що наша культурна творчість з обсягу наукової літератури значно більша, ніж ми думаємо. Отож **треба пробувати різних заходів, щоб її витягти на світло денне!**”

Симон Петлюра, аналізуючи невдачі української державності, нагадує, що свого часу ми не отримали зброї, амуніції, оскільки українські політики не зуміли здобути собі відповідних позицій у європейській та міжнародній opinіo заздалегідь. У цьому листі Симон Петлюра радить розширювати наукові контакти, а також звернутися до Ліги націй з відповідним меморандумом про допомогу у виданні наукових праць українською мовою. У цьому контексті відзначив він родину Русових як осередок активної культурної праці для добра України [7].

На формування політичної філософії певних суспільств і окремих держав прямо і опосередковано впливали публіцистичними ресурсами журналісти — водночас політики, філософи, релігійні діячі, культурологи, літературознавці. Наша наука, так само як і у випадку Євгена Онацького та інших видатних майстрів слова, практично не торкається багатьох періодів і репрезентативних постатей, творчість яких не можна прилучити до якогось певного напрямку чи потрактувати однозначно. Тимчасом мусимо актуалізувати ідеї окремих представників різних суспільно-політичних течій. Не з метою наслідування, а для того, щоб краще зрозуміти хід подій у першій половині ХХ століття, насамперед на європейському континенті й в ісламському світі.

* Відсутній завжди винний.

Перший приклад стосується творчості й політичної діяльності Артура Мьоллера, який увійшов в історію під псевдонімом Мьоллер ван ден Брук (1878—1925). Як підкреслюють дослідники, творчість цього автора має зловіщий відтінок, оскільки назва його найголовнішої праці — “Третій рейх” (1923) — викликає неодмінні асоціації з нацистським режимом. Радянська історіографія однозначно оцінювала його як ідейного предтечу нацизму, тим паче, що сам майбутній фюрер вважав Мьоллера своїм наставником. Нині ці оцінки дещо змінилися. Політична репутація “найпопулярнішого барда німецького імперіалізму” не може затьмарити прояви палкого зацікавлення російською культурою, яким була пройнята його творчість. Знаходячись біля самих джерел “революційно-консервативного” руху, Мьоллер відігравав роль посередника між “російською ідеєю” — передовсім політичною філософією Ф.Достоевського — та ідеологією німецького націоналізму. Варто наголосити, що застрільниками “консервативної революції” у Німеччині 1920 — початку 1930-х років виступали публіцисти, які перебували у непримиренній опозиції до ліберальної демократії і закликали до її ліквідації в ім’я утвердження найвищих національних цінностей. Безумовно, інтелектуальні пошуки цих публіцистів часто звучали в унісон з паролями нацистської пропаганди.

Забігаючи наперед, скажемо, що нинішні європейські ідеологи “консервативної революції” протиставляють “відкритому” суспільству постулат про культурно-однорідну, органічно-спаяну та ієрархічно-вибудовану народну спільноту. У Росії має місце таке явище, як “революційний консерватизм”, своєрідним хрещеним батьком якого є А.Дугін. Він намагається сполучити елементи євразійства з революційно-консервативною традицією. Справді, сумнозвісний німецький *Drang nach Osten* деколи мав не тільки агресивний характер, не завжди означав військовий наступ на схід. Публіцистика німецької “консервативної революції” часто виступала як зразок культурно і політично вмотивованого “тяжіння” до Сходу. Тією чи іншою мірою ця традиція простежується у публіцистиці М. Бема, Г. Шварца, Е. Нікіша, К. Петеля, Г. фон Ляйхена, Е. фон Саломона. Продовжуючи давню пруську консервативну традицію першої половини XIX століття, вони будували свою аргументацію на романтичному протиставленні “животворних” культур Сходу “прогнилій” цивілізації Заходу. Крім того, мали місце кон’юнктурні надії на альянс з Радянською Росією і комуністами в боротьбі проти Антанти і Веймарської демократії.

Нагадаємо, що свій творчий шлях Ван ден Брук починав на рубежі століть як перекладач і видавець іноземної белетристики, літературний критик, мистецтвознавець, культуролог і есеїст. Перетворення Мьоллера з войовничого естета у палкого націоналіста відбулося у добровільній еміграції, де він гостро відчув “різницю між націями” і неминучість запеклої боротьби між ними. У своєму протесті проти фальшивих ідеалів буржуазної епохи Мьоллер звернувся до “цінностей народів” як до “вічних” і “справжніх” першооснов їхніх культур. Великий резонанс справила його книга подорожніх нарисів “Італійська краса” — частина задуму фундаментальної праці про “цінності народів”.

Але особливо його цікавила російська тема. Як культурфілософ і політичний публіцист він високо оцінював “геніально-душевні” задатки російського народу, його релігійність, що виявилася у великій літературі XIX століття. Результатом захоплення Мьоллера російською класикою стало видання німецькою мовою першого повного зібрання творів Ф.М.Достоевського, яке він здій-

снів у 1906—1919 роках. Донині не втрачають смислового, етичного і естетичного значення блискучі **вступні есе до томів Достоевського**. Есе передають читачам його любов до творчості великого російського письменника, у якій німецький фахівець шукав відповідь передовсім на ті питання, на які він звернув увагу, усвідомлюючи власну німецьку національну приналежність. В есе часто звучать характеристики: “Великий націоналіст”, “великий етнопсихолог”, “великий містик”. До цих визначень можна було б додати й таке — “великий вчитель”. Справді, російський класик був для майбутнього ідеолога німецького націоналізму наставником і прикладом для наслідування. Передовсім у Достоевського Мьоллер вчився вірити у вибраність свого народу, бачити в ньому найвищу цінність і займатися пророцтвами про його велике призначення. Мьоллер відзначав, що російським патріотом Достоевський став на чужині, спостерігаючи європейське життя зблизька, що викликало у нього зневагу (принагідно: подібні мислительні зигзаги характерні й для О.Солженіцина). Вивчаючи публіцистику і літературні твори Достоевського, Мьоллер помітив його нелюбов до Заходу і неприйняття базових цінностей його культури. Отже, чітко було вказано на джерело, з якого випливав і власний німецький націоналізм Артура Мьоллера Ван ден Брука.

Як публіцист, чиї тексти претендували на вишуканість думки й стилю, Мьоллер користувався успіхом у тієї частини націоналістично налаштованої суспільності, якій була осоружна примітивна пропаганда нацистів. У цих, переважно інтелектуальних, колах, він був таким же популярним, як, скажімо, Ернст Юнгер у середовищі “фронтової молоді”. Постійними читачами і співрозмовниками Мьоллера були Т.Манн, А.Вебер, В.Зомбарт. Томас Манн особливо відзначав “чудові” статті Ван ден Брука. Його блискучі думки запалювали інтелектуальну молодь — йшлося, зокрема, про національну природу “справжнього” соціалізму і необхідності поєднання консервативних і революційних сил. Він може, поруч з Томасом Манном, претендувати на впровадження самого поняття “консервативна революція” у німецький політичний лексикон.

В уявленні Мьоллера Захід асоціювався з розпадом і смертю органічного народного цілого. Ці мотиви, як відомо, були домінуючими у Достоевського. “Німцям не вистачає безумовної російської духовності”, вона має стати східним доповненням власне німецької духовності, щоб відновити свій духовний суверенітет, позбутися фатального індивідуалізму. Німецький націоналіст доводив, що виконання його народом певної місії можливе за умови, коли “німці стануть переважно німцями”. Таким чином, Мьоллер взяв на себе роль “вихователя мас”. Першим кроком у цьому напрямку стала **серія біографічних есе** про видатних німців — державних діячів, письменників, філософів, художників. **Всім томів цих есе мали лаконічну назву — “Німці”**. Автор адресував свою працю молодому поколінню, щоб морально підготувати його до назріваючого конфлікту з європейськими державами. А коли Перша світова війна вибухнула, він написав найглибшу за змістом і найвишуканішу за формою працю під назвою “Прусський стиль”. Йшлося у ній про певний людський тип — стійкий, пов’язаний міцними духовними узами зі своїм народом і готовий до самозречення в ім’я “найвищих вартостей”. Це був прототип німця, якого треба було виховати. Виховання означало для Мьоллера, у дусі його ж заклику до поєднання культури і політики, “політизацію”, точніше, “націоналізацію” німецької свідомості.

Месіанські уявлення про згуртування у народну спільноту Німеччини, яка мала врятувати світову культуру від натиску “бездуховної” цивілізації Заходу, надихнули на прославлення “німецької війни” таких мислителів й публіцистів водночас, як В.Зомбарт, М.Шеллер, Г.Зіммель, Т.Манн. У воєнній публіцистиці цих авторів, як і у публіцистиці російських колег, звучали мотиви Ф.Достоевського про “корисність” війни в ім’я ідеї, вищих принципів, а не для матеріального інтересу. Мьоллер виразно вказував на “духовний імперіалізм” Достоевського як на зразок, гідний наслідування. Щоправда, пізніше Мьоллер заявляв, що “Росія надто велика для Росії”, а Німеччина надто мала для Європи, тобто, давня віра у духовне спасіння, яке прийде до німців зі Сходу, змінилася закликком вирушити на Схід самим. Розгром Німеччини він сприймав як несправедливість всесвітньо-історичного масштабу.

У передмові до роману “Бесы” він пояснював, що йдеться про “захисників автентично російського, борців за специфічну російську природу, до якої європейські погляди на державу разом з лібералізмом, парламентаризмом і буржуазністю підходять так само мало, як і європейські костюми”. Ще у 1905 році, висловлюючи своє захоплення слов’янською расою, Мьоллер називав “консерватизм” найпривабливішою ознакою слов’ян. Мав він на увазі не політичні уподобання слов’ян, а особливі ознаки мирної, споглядальної і “сконцентрованої” душі. Це не означає, що він закривав очі на наявність того зла, яке демонстрував російський нігілізм. Це свідчить про відданість закладеній романтиками і розвинутій Ніцше традиції “примирення крайнощів”. Думки Ніцше про поєднання протилежностей як про запоруку духовного багатства людини Мьоллер часто переводив спочатку на культурне, а потім і на політичне життя цілих народів. У Ніцше протилежності виступали як компліментарні один одному та присутньо ідентичні начала, зв’язок яких виключав заперечення один одного й зняття обидвох у синтезі. Так само у текстах Мьоллера, чи мова йде про культурно-історичні події, чи коментарі про поточну політику, місце заперечення і синтезу переважно займала трансформація, яка передбачала збереження протилежних полюсів.

Варто наголосити, що визначені Мьоллером контури німецької “консервативної революції” співпадають з теократичною візією, яку розробляв Дмитро Мережковський — він, до речі, співпрацював з Мьоллером у виданні творів Достоевського. Привертає до себе увагу співзвуччя підготовлених до томів творів російського класика статей цих авторів. Самим інтересом до творчості Достоевського Мьоллер зобов’язаний книзі Мережковського “Лев Толстой і Достоевський”, виданій у Німеччині у 1903 році. Але особливо сильний вплив на інтерпретацію Мьоллером ідей великого російського письменника мала опублікована в 1906 році стаття Д.Мережковського “Пророк російської революції”. В цій статті Мережковський сміливо розшифровує “справжній сенс” послання Достоевського — власне, йшлося про “релігійну революцію”.

У своїй книзі “Третій рейх” Мьоллер “націоналізував” не лише запозичену у Достоевського ідею поєднання консерватизму і революції і не тільки пророцтво про другу, “творчу” фазу революційного розвитку, яку Мережковський називав “релігійною”. Водночас йшлося про примирення світових протиріч. Але, якщо Мережковський прагнув поєднати “обидва краї прірви” — Русь і Європу, Схід і Захід, Дух і Плоть, то Мьоллер наполягав на синтезі націоналізму і соціалізму, який мав завершитися у “третьому рейху”. Крім того, йшлося про

життя не тільки для себе, але й для всіх народів, навіть про те, щоб стати на чолі народів. Стверджуючи, що німецький націоналізм є своєрідним вираженням німецького універсализму, Мьоллер водночас підкреслював необхідність для Німеччини перестати плазувати перед Європою, а утверджувати себе як сильну націю, котрої “всі бояться”. Отже, проповідь “християнського соціалізму” він замінив на доктрину “національного соціалізму”, мрію про “релігійну революцію” — на заклик до “консервативної революції”.

У свідомості Мьоллера поєдналися в одне ціле не тільки культурний проект і політична утопія, а й есхатологічні очікування. Подібно до релігійної, ця свідомість прагнула спочатку радикально перетворити людину, а потім — і дійсність.

Мьоллер стверджував: лише свідомості відомо, що є призначенням нації, лише свідомість осягає взаємозв’язок цінностей нації, лише свідомість може сказати нації, що належність до неї означає те ж, що й належність до ціннісної спільноти. Демократ схильний до космополітизму, пролетар — до інтернаціоналізму; вони обидва мріють про певну сферу, яка буцімто міститься поза мовою і країною, таку сферу, в якій, стираючись, щезають відмінності між цінностями різних народів. Натомість націоналіст розуміє, що цінності є найхарактернішими властивостями нації, що вони — подих її сутності, яка через них набуває образу і яка, як і все суттєве, має центр тяжіння, який не терпить перемішень.

Таким чином, мета і сенс “консервативної революції” — тотальний наступ на позиції ліберально-егалітарної цивілізації. Ідеальна німецька держава мала стати водночас царством загальної краси і гармонії, сакральним центром світу і храмом для обоженої нації.

У першій половині 1919 р. одним з найелітарніших і впливових дискусійних клубів Німеччини став “Червневий клуб” у Берліні, що його організував А.Мьоллер. Наявність власного журналу “Gewiessen” (“Совість”) дозволило йому розповсюдити свої ідеї по всій країні.

Перед самою смертю політичний публіцист Артур Мьоллер Ван ден Брук запитував себе, чи не приведе спроба здійснити його утопію до самовбивства “надто схильного до самообману” німецького народу. Таким чином він попередив нинішні суперечки про його власну відповідальність за фатальний для Німеччини розвиток подій. Зв’язок його творчості з політичною практикою нацистів можна вважати умовним і зовнішнім. Політизація духовної культури і естетизація політичної свідомості виявилися згубними як для німецької культури, так і для політики. Мьоллер, отже, спричинився до торжества фантастичних ідей повної національної гармонії і національної зверхності. У кінцевому підсумку ірраціоналізм, привнесений у політику речниками “консервативної революції”, паралізував ті сили, які могли чинити опір нацизмові і попередити самовбивчий для Німеччини вибір. Ми ще раз переконуємося, що світом все-таки рухають ідеї, а не інтереси. Справа полягає лише у тому, чи ці ідеї зумовлені шляхетною мотивацією, чи національним або класовим егоїзмом [6].

Подібний вплив на масову свідомість мала публіцистика Леопольда Вейса (1900—1992), журналіста зі Львова, який прийняв іслам й отримав ім’я Мухаммед Асад. У мусульманському світі його трактують як визначного релігійного мислителя, письменника і дипломата. Головний редактор місячника “Judisk Kronika”, публіцист-культуролог “Dagens Nyheter” — найбільшої щоденної газети у Швеції та письменник Яцке Якубовські не перебільшує, коли

стверджує, що ідеологія сучасного ісламу з'явилася поміж закутками передмість європейських метрополій та піском аравійської пустелі. На початку 1920 року світом подорожував молодий журналіст Л.Вейс зі Львова, який передавав кореспонденції для європейських газет з мусульманського світу. Писав він для читачів, які мали дуже обмежені знання про іслам і більше мали спільного з поглядами казок “1000 й однієї ночі”, ніж з реальністю. Він не був одним з багатьох тодішніх орієнталістів, які гордовито споглядали у найкращому разі екзотичний, в найгіршому — абсолютно чужий їм світ. Молодий чоловік був неупередженим амбітним репортером і передавав європейській громадській думці образи цивілізації і культури, які вважав тоді вищими за західні. Іслам постав перед ним привабливим, незбагненим поєднанням моральної та практичної науки життя.

Але його не задовольняло звичайне надсилання кореспонденцій — він швидко заангажувався у політику, спочатку як радник Саудівського короля Абдула Азіза ібн Сауда, а згодом як один із засновників Пакистану.

Як пише Я.Якубовські, зміну релігії у віці 26 років можна вважати одним з багатьох бунтарських кроків у житті молодого Леопольда. Перед тим у нього було вільне (інколи легковажне) студентське життя у Відні, потім у Берліні, де отримав свою першу працю журналіста.

У 1922 р. Л.Вейс виїхав до тодішнього британського протекторату Палестини як близькосхідний кореспондент “Frankfurter Zeitung”. Відвідав Дамаск і Бейрут, у Каїрі вивчив арабську мову. Згодом у книзі “Дорога до Мекки” показав, як зустрічі з мусульманами, вивчення Корану допомогли йому потрактувати іслам гармонійнішим і досконалішим способом життя, ніж це він бачив у єврейському середовищі та християнському оточенні. Вейс написав, що його потяг до ісламу був “незбагненим виявом захоплення і любові”.

До Берліна Вейс повернувся 1926 року. Європу він описав як духовну пустелю. Книга “Дорога до Мекки” насамперед розповідає про тугу Мухаммеда Асада за ідеальним суспільством, яке він сподівався знайти “під небом Аравії”. Саудівську Аравію він покинув 1932 року. Згодом у Індії познайомився з мусульманським поетом і філософом Мухаммедом Іквбалом. Невдовзі сам став інтелектуалом і письменником, якого високо цінували у тому культурному колі. У 1934 році опублікував памфлет проти матеріалізму Заходу під назвою “Іслам на перехрестях”. Битва, писав він, відбувається між “ісламом та західною цивілізацією”. Ідеї його набули широкої популярності спочатку в Індії, потім — у Пакистані. Вони стали широковідомими після перекладу памфлету арабською мовою й публікації у Бейруті 1946 року. Головна тема памфлету — неминуча війна цивілізацій: ісламу проти Заходу — вплинула на найвідомішого ідеолога ісламізму Саїда К'ютба (Sayyid Qutba), який розвинув її. Згодом ідеологію перейняли сучасні радикальні ісламісти.

Після появи Пакистану 1947 року Мухаммеда Асада призначено керівником міністерства ісламської відбудови. Він розпочав роботу над конституцією Пакистану. Але його мрія про створення країни з парламентською демократією, що ґрунтується на ученні ісламу, зазнала фіаско. Відтак Мухаммед залишив внутрішню політику і 1952 року переїхав до Нью-Йорка як посол Пакистану при ООН. Однак його дипломатична кар'єра швидко завершилася, коли пакистанське керівництво закордонних справ не визнало шлюбу Асада з польсько-американською католичкою, попри те, що вона прийняла іслам. М. Асад ос-

таточо відійшов від політики і присвятив решту свого довгого життя написанню книжок і перекладу Корану англійською мовою. Цей переклад тривав 20 років за фінансової допомоги короля Саудівської Аравії Фейсала. Коли з'явився цей переклад, у мусульманському світі вже панував надзвичайно суворий клімат нетолерантності і фундаменталізму. Тому Асадові дорікали за відступ від учення ісламу у тому самому напрямку, що його сповідують деякі течії сучасного іудаїзму, тобто ліберальному чи реформаторському. По своєму ці критики мали рацію. Асад очорнював Айтиоллу Хомейні та ісламську революцію в Ірані. Тобто він змінив свої погляди, шкодував про свої колишні гострі нападки на країни Заходу у книжці "Іслам на роздоріжжях", яка врешті мала і до сьогодні має дедалі більшу славу серед мусульманських екстремістів.

Ісламські критики Асада часто дорікали йому єврейським походженням, незважаючи на те, що 50 років свого життя він возвеличував іслам, релігію, яку вибрав і любив. У автобіографії "Дорога до Мекки" немає жодного натяку на те, що його батько, сестра та інші єврейські родичі були знищені під час єврейського голокосту. Ненависть нацистів до євреїв була йому байдужою, війна у Європі не була його війною. Він вважав себе арабом і мусульманином, людиною, якій Аллах довірив завдання реалізувати вчення Корану.

У книжці "Іслам — наш вибір" Асад по-різному пригадує тих багатьох євреїв, які змінювали релігії та ідеології, ставали святішими за Папу, комуністичнішими від інших комуністів, демонстрували сильніший атеїзм, ніж інші скептики. Леопольд Вейс — Мохаммед Асад важко переживав те, що виявився небажаним у Саудівській Аравії, що його відкинув Пакистан, що він зазнавав гострої критики з боку ісламського духовенства. "Чому сталося так, що я навіть тоді, коли знайшов своє місце серед людей-одновірців, не міг там закорінитися?" — запитує він у книжці "Дорога до Мекки".

Додамо, що статтю Яцека Якубовського надрукувала польська газета "Rzeczpospolita" у числі за 25-26 лютого 2006 року. Доля цього публіциста може стати повчальною для тих, хто зрікається свого рідного, сокровеного, хто спокушується або утопічними ідеями, які, як довела історія, часто трансформуються у крайній екстремізм чи радикалізм, або, гримуючись під чужий людинотип і світовідчуття, намагаються здеформувати органічний тип життя і природний хід історії.

Однобічне уявлення склалося про Уолтера Ліппмана (1889—1974), автора відомої книги "Суспільна думка" (Public opinion), яка вийшла друком 1922 року. Ця книга входить до навчальних програм гуманітарних вузів багатьох країн світу. "Секрет" Ліппмана полягав у тому, що він звернув увагу на використання у пропаганді "стереотипів мислення". Будучи соціально-побутовими образами, стереотипи формуються в основному під впливом емоційного ставлення людей до тієї чи іншої події. Ліппман стверджував, що стереотипне мислення "окупує свідомість", дозволяє складати думку ще до того, як людина зіткнеться з певним фактом чи явищем. Оскільки не факти, які самі по собі неповні й розпливчасті, а лише стереотипні уявлення допомагають людині орієнтуватися у "хаосі" дійсності, то, закликав Ліппман, мас-медіа самі повинні створювати образи-стереотипи. Вони, незалежно від того, правильні чи помилкові, дадуть пояснення усім подіям та явищам. Стверджуючи, що людина живе почуттями, а не розумом, він абсолютизував першу, чуттєву сходинку пізнання, перебільшуючи роль емоційних, ірраціональних факторів суспільної думки, надавав сте-

реотипам — цим найпростішим елементам людської психіки — універсального значення. Стереотипи виконують охоронні функції (підтримка існуючого ладу), і розвінчувальні (пропаганда проти опонентів, противників). Основні ідеологічні стереотипи масової західної пропаганди сконцентровано у журналі “Reader’s Digest”, який виходить тиражем близько 30 мільйонів примірників і розповсюджується більш як у ста країнах світу. Водночас Ліппман дав теоретичне обґрунтування комерційних принципів журналістики. Відомий Ліппман також як метр газетної справи. Привілейована школа, Гарвардський університет, усі життєві вигоди, оскільки батьки були багатими фабрикантами з Німеччини, — усе це дало змогу вписатися в оточуючі декорації в Америці. Він впродовж усього життя утверджував ліберальні цінності, зокрема особистого успіху, писав талановито, деколи з певною інтелектуально-арбітральною мотивацією.

Однак сповідування чіткої політичної філософії затінило інший бік цієї особистості, не вельми привабливий. Відомий британський історик Пол Джонсон у своїй фундаментальній монографії “Популярна історія євреїв”, перевиданій російською мовою у видавництві “Вече” в Москві, піднімає завісу над позицією У. Ліппмана щодо принципових питань. Антисемітизм, вважав Ліппман, — це покарання, яке євреї самі накликали на себе своєю “підозрілістю”, тому до їхніх помилок треба ставитися “набагато жорсткіше, ніж до помилок інших народів”. Навівши ці й подібні висловлювання знаменитого публіциста, П. Джонсон стверджує, що Ліппман нападав на сіоністів за їх лицемірство, а “багатих, вульгарних і претензійних євреїв наших великих американських міст” вважав “найсерйознішим нещастям, що випало на долю єврейського народу”. Багато каже нам такий факт: не схвалюючи антиєврейських квот у Гарварді, оскільки жодні правила прийому не повинні виходити з раси, переконань, кольору шкіри, приналежності до певного класу чи прошарку, тим не менш Ліппман погоджувався з тим, що коли євреїв набиратимуть більш як 15 відсотків, це буде “жахливо”. Ліппман не вважав євреїв невинними жертвами — у “них багато неприємних особистих і соціальних звичок, які виникли протягом гіркої історії внаслідок селекції і посилювалися під впливом фарисейського богослов’я”.

Джонсон пише: “Либонь, найтрагічнішим у житті тих євреїв, які заперечували свою національну приналежність або ж притлумлювали її у собі, була своєрідна засліпленість, що її вони майже свідомо виробляли в собі. Протягом півстоліття Ліппман був, мабуть, наймудрішим з американських коментаторів з усіх питань, крім тих, які стосувалися євреїв. Як і Блюм у Франції, він відмахувався від антисемітизму Гітлера, вважаючи його несуттєвим, й оголошував фюрера німецьким націоналістом. Після того, як у травні 1933 року нацисти влаштували спалення єврейських книг, він заявив, що переслідування євреїв, яке “задовольняє палке бажання нацистів когось підкорити..., відіграє роль громовідводу, що захищає Європу”. Про Німеччину не варто судити з огляду на нацистський антисемітизм, говорить він, так само, як про Францію — з огляду на якобінський терор, про протестантство — з огляду на ку-клус-клан і, якщо так, “про євреїв — з огляду на їхніх вискочок”. Одну з промов Гітлера він назвав “гідною державного діяча”, “справжнім голосом по-справжньому цивілізованого народу”. Після цих двох коментарів, присвячених відповідно євреям і нацистам, він не повертався до цього питання протягом 12 страшних років і ніколи навіть не згадував про табори смерті” [5; 532-533].

Входження у світ історичних осіб, подій дозволяє не тільки автентично проаналізувати процеси, а й відчувати їх, пережити. Тобто — краще розуміти, ніж просто пізнавати. Схоплення життя інтуїцією веде до справжнього його пізнання. Українська традиція публіцистичного тексту не спирається лише на розумовий спосіб, що охоплює зовнішню оболонку життя. Висока мета — і дар служіння несумісні з пласкою калькуляцією. Досвід речників шляхетної мислі й енергетично сповненого слова допоможе нам вийти із ситуації, яку Євген Свєрстюк схарактеризував таким чином: *“Ми по шию в багні закоріненої олжі і хитрої пропаганди, спрямованої на послаблення України”* [15].

Чесного голосу бракує. Так само обмаль **національного інстинкту** в сучасній журналістиці. Крім інших причин, це є результатом незнання своїх традицій та відсутності цивільної відваги щодо свого історичного покликання. Мусимо надолужити час, коли нам не давали суспільно дозрівати. Водночас — не забувати про свій національний ідеал — живе багатство душі у досконалії формі рідного звичаю і розумного внутрішнього закону. Порядок думок, міра цінностей збережені у національній публіцистиці першої половини ХХ століття. Наші речники працювали на найвищих орбітах суспільно-політичної думки, зокрема політичної публіцистики Європи. Від нас намагалися приховати ясний світогляд попередників. Чужі руїницькі думки до сьогодні замулюють українську свідомість. Багато ще нероз’яснених, невпорядкованих думок і поривань. Звідси — важко боротися з лихом у демотивованому суспільстві. Та ще й за ситуації, коли слово переважно репресивне, а не рефлексивне.

Усі автентичні речники народів, рівно ж — українського сприймали свободу як знаряддя спасіння людської душі, як відповідальний і напружений духовний акт. Справді, свобода назагал і у медійній сфері зокрема має сенс тільки тоді, коли вписується у певну ієрархію вартостей. Інакше — саморозпад і самознищення, тобто те, що стало масовим під сучасну пору. Свобода — онтологічна, глибоко притаманна людині річ, інакше кажучи — Божий дар.

Досвід оперування словом, продукування ідей, доктринального підходу до явищ дійсності та спадку історії, який випрацювали українські публіцистично-концептуалісти та їхні закордонні колеги (вони ж — політики, філософи, митці, історики і т. ін.) у першій половині ХХ століття, вимагає копіткого вивчення, актуалізації. Адже було свідомо приховано або переінакшено праці з глибоко філософським проникненням у суть речей, праці, які апелювали до самопочуття нації, доводили необхідність збереження душі як власності Особи.

Невпинний рух історії здійснює вищу правду. Аналізуючи праці В’ячеслава Липинського як філософа історії, Дмитро Чижевський наголошує на почутті вищих вартостей, що стоять над історичним процесом як вічні, незмінні провідні цілі. *“Навіть найтрудніше завдання може бути виконане, коли єсть: стихійне, вроджене хотіння; воля та розум, потрібні для здійснення ідей: — віра в Бога і в те, що дана ідея згідна з Божими законами; і любов до людей та до землі, серед яких і на якій має здійснюватись дана ідея”*, — цими словами В.Липинського закінчує свій нарис Дмитро Чижевський, оцінюючи непроминальне значення *“Листів до братів Хліборобів”* [21; 61].

Сучасна українська публіцистика також демонструє вміння оцінити непроминальні вартості, що їх витворили й відстоювали емблематичні постаті народу. До 100-річчя від дня народження Святослава Гординського *“Літературна Україна”* вмістила нарис Дмитра Павличка під заголовком *“Знати Святослава*

Гординського”. Відкриваючи для сучасників постать одного з найвидатніших українців — поета, “місце якого в нашій літературі поруч з Є.Маланюком і Б.І.Антоничем”, живописця, “автора книги “Шевченко-маляр, репрезентанта своєрідного церковного стилю в мистецтві”, мислителя-літературознавця — “людини франківської працездатності й проникливості, європейського духовного виховання та енциклопедичних знань”, який бездоганно володів польською, німецькою, французькою, англійською, російською мовами, автора книги “На зламі епох”, у якій досліджено “ціле українське тисячоліття як цілісну історію народу”, — Д.Павличко наводить цілу низку висловів Святослава Гординського, якого “за способом мислення можемо назвати *homo ukrainus*, вкладаючи в це поняття національну пристрасть і планетарний кругозір” [12].

Схожі мотиви знаходимо в інтерв’ю Ірини Єгорової з письменником Романом Лубківським, вміщеному в газеті “День” [22]. Ця газета, традиційно на сторінці “Україна Incognita” вмістила на початку 2007 року нарис Ігоря Сьондюкова про Івана Огієнка — “Життя, віддане Христу й Україні”. Для сучасника така публікація — своєрідне відкриття величних горизонтів мислення, чого так бракує сьогодні. Наведемо промовистий витяг з цього нарису: *“Творча спадщина Івана Огієнка (митрополит Іларіон; 14.01.1882—29.03.1972) — це справді невичерпний духовний світ, усю глибину й багатство котрого ми, можливо, навіть і не почали ще осягати. Всесвітньо відомий вчений-філолог, політичний, громадський та церковний діяч, історик, педагог, Огієнко прожив довге, унікально насичене життя, життя, яке все — до останнього подиху — було віддане високій меті: утвердженню вільної, незалежної, соборної України і, водночас, зміцненню безсмертних духовних засад національного українського православ’я. Саме зараз, коли на наших очах відбувається (і посилюється!) політично вмотивований наступ на фундаментальні засади української державності під гаслами “захисту одвічних цінностей православ’я” (з відчутним імперсько-московським “акцентом” та за суттєвої підтримки дуже впливових церковних та позацерковних кіл з Білокам’яної!) — саме зараз науковий доробок Івана Огієнка, як і приклад усього його подвижницького життя, є воістину актуальним”* [4].

Усупереч твердженню А.Токвіля про те, що “минуле більше не освітлює майбутнього” [18; 5] нинішні можливості поширення і доступу до інформації дають змогу скоригувати, по-новому глянути на події минулого, відтак краще освітити власне майбутнє. Загибель глобальних ідеологій, “буксування” зарозумілого людського розуму, ставка на позитивізм, апологетизація та ідолізація науки не повинні спричинити тотального декадентизму й катастрофізму. Криза моралі і довілля мають трансформаційний характер. Йдеться радше про творчу реорганізацію сучасної цивілізації. А це вимагає використання нового концептуального інструментарію. Нового — у сенсі, по-перше, синтезу плідних надбань людської думки, по-друге, виразного акценту на фундаментальному значенні пошанування людської гідності, бачення історії світу у контексті історії спасіння. Публіцистика, яка спирається на релігійне тлумачення світу, дає змогу зрозуміти дійсність, в якій вона живе, процеси, які відбуваються у цьому світі, саму себе і своє місце в житті. Усі розвинені релігії мають три елементи (християнство — чотири). Це — відчуття священного (священне — не те саме, що “добре”), система моральних понять, третій елемент релігійного розвитку виникає тоді, коли людина ототожнює моральне відчуття і “відчуття священного”. Четвертий елемент з’явився пізніше. Як переконливо доводить Клайв Лью-

їс, християнство — історія спасіння — епохальна історична подія, яка увінчує довгі століття й тисячоліття духовної підготовки.

Оскільки ми живемо у координатах християнського світу, переосмислення, прочитання попередніх епох має стати для нас духовним переживанням. Відділення зерна від полови служитиме усім, хто жадає психологічного здоров'я, впевненості та відчуття правди. Не перечимо, що варто й надалі вдаватися до критики, засудження (але й каяття!), винесення вироків. Та водночас цивілізаційний страх не повинен знецінювати творчу думку. Мусимо зберегти усе незістарене, плідотворне, стан благоговіння, глибокої поваги до народних святинь і відшліфованих істин. Критичне ставлення до речей допомогло досягти висоти знань, розвинути усі атрибути цивілізованості, але тільки у зовнішній культурі. Відповідно ми втратили у духовному житті, у вищих знаннях, споріднених зі справдешньою вірою.

Короткі висновки.

- Досвід знакових постатей світової публіцистики засвідчує плідотворність процесу “дифузії” жанрів, інтеграції публіцистики в белетристичну оповідь, філософський трактат чи політичне розслідування. Вони оцінювали події у світлі усіх факторів, що їх визначають. У творчості важливий світоглядний компас. Публіцистика спроможна увібрати в себе і виразність портретів, і епос, і драму, і усю багатоманітність проявів дійсності. Факт не повинен перетворюватися на фетиш, завжди треба враховувати історичний, соціальний і культурний контекст. Крім того, публіцистика має володіти й естетичною цінністю, що якраз притаманне українській традиції;
- Дефіцит громадянської самостійності та ініціативи є результатом нового “демократичного” монополізму й нової ідеологічної нетерпимості. Тому ми зобов'язані зламати монополію на дискурс. І в цьому разі ретельне освоєння спадку усього масиву публіцистики народів допоможе уникнути мислительних пасток радикал-лібералізму, догматичної самовпевненості “демократів”, вийти на рівень рефлексивної демократії, яка спроможна відповідати за свої помилки і корегувати свої стратегії розвитку усіх трьох сфер життєдіяльності — світоглядно-орієнтаційної, організаційної та технологічної;
- У творчості репрезентованих у статті публіцистів України, Німеччини, Іспанії, Великої Британії, Франції, США та інших країн бачимо непохитність у відстоюванні своїх принципів, закоріненість у спадок попередніх поколінь і в гумус правди, пошуки ефективніших варіантів співжиття народів і цивілізацій, іноді — інтелектуальну зухвалість і менторство. Але усі вони допомагають краще зрозуміти пройдений людством етап, першопричини зла, що спіткало ХХ століття — століття сатани;
- Український публіцистичний дискурс постійно висував на авансцену особистості, наділені певною місією. Тому постійно діючим фактором свідомості українства мають ставати, видобуті із небуття, такі постаті, як Євген Онацький, Іван Огієнко, Святослав Гординський та багато інших. Не було жодної животрепетної проблеми першої половини ХХ століття, яка б пройшла повз увагу української публіцистики. Наш

обов'язок — ще раз “покопирсатися” в думках попередніх учасників світової драми, зібрати воедино потужний мислительний, водночас, прогнозуючий ресурс. Незважаючи на тотожність сердець, відмінність духу, публіцистика попередніх епох є тим речником оновлення, що з'являється у переломні моменти людської історії.

- Слід зрівноважити нахил до критики, засудження, винесення вироків зі схильністю до благоговіння, до глибокої поваги. Любов до правди і пізнання має домінувати. Кожна ідея, яка стає ідеалом, творить у публіциста могутній життєвий імпульс. І тоді думка сприйматиметься як жива істота. Духовно розвинуті особистості використовують саме високі думки.

1. *Астольф де Кюстин*. Правда про Росію. — Торонто; Нью-Йорк, 1958.
2. Вісті з України. — 1993. — Ч. 36; *Онацький Є.* Мала Українська Енциклопедія. — Буенос-Айрес, 1959. — С. 885.
3. День. — 2005. — 30 лип.
4. День. — 2007. — 19 січ.
5. *Джонсон Пол*. Популярная история евреев. — М., 2003.
6. Див.: *Алленов С.Г.* Русские истоки немецкой “консервативной революции”: Артур Меллер Ван ден Брук; *Дугин А.* Консервативная революция (типология политических движений третьего пути). — М., 1994; *Мережковский Д.С.* Пророк русской революции (К юбилею Достоевского). — *Мережковский Д.С.* В тихом омуте. Статьи и исследования разных лет. — М., 1991; *Breuer St.* Anatomie der konservativen Revolution. — Darmstadt, 1993; *Bruschke R.* Konservatismus in der Weimarer Republik. Die Politisierung des Unpolitischen. — Heidelberg, 2000; *Kroll F.-L.* Konservative revolution und Nationalsozialismus. — Berlin, 2000; <http://ru-contra.nm.ru/pi/1.html>.
7. Див.: Листування Симона Петлюри. Ми повинні користуватись кожною нагодою, щоб інформувати про Україну та її змагання // Українське слово. — 2005. — 24-30 серп.
8. Новое время. — 1991. — № 14.
9. *Онацький Є.* Мала Українська Енциклопедія. — Буенос-Айрес, 1959. — С. 1533-1534; *Свитич Л.* Профессия: журналист: Учеб. пособие. — М., 2003. — С. 32.
10. *Ортега-и-Гассет Хосе*. Эссе об Испании. // Иностранная литература. — 1993. — № 4.
11. Особистий архів автора. Телепередача до 45-річчя творчої діяльності. 21.12.2004.
12. *Павличко Дмитро*. Знати Святослава Гординського // Літературна Україна. — 2007. — 18 січ.
13. Портрети в профіль. — Чикаго, 1965.
14. Рукопис. Бібліотека Шевченківського комітету. — К., 2004.
15. *Сверстюк Євген*. Слово має тяжіти до істини // Літературна Україна. — 2006. — 14 верес.

16. У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930. — Буенос-Айрес, 1954.
17. Цит. за: *Бистрянский В.* Газета в буржуазном и политическом государстве. — Петербург, 1921.
18. Цит. за: *Рюс Жаклін.* Поступ сучасних ідей. — К., 1998.
19. Цит. за: Сучасність. — 1993. — Ч. 1.
20. Цит. за: *Федченко П.* Преса та її попередники. — К., 1969.
21. *Чижевський Дм.* Вячеслав Липинський як філософ історії // Український державник. Альманах на 1943 рік. — Берлін. — С. 61.
22. “Ессе Поета”! Святослав Гординський і світова культура // День. — 2007. — 20 січ.
23. *Stéphane Courtois.* Zbrodnie komunizmu // Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania. — Warszawa, 2001.

FORMING POLITICAL PHILOSOPHY OF SOCIETY AND STATE BY PUBLICISM RESOURCES

Josyp Los'

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Street 1, 79000, Lviv, Ukraine
Tel. office: (032) 296-47-75
E-mail: jlos@ukr.net*

Writings of the well-known foreign and Ukrainian journalists are considered in order to examine role of ideas in formation of political philosophy of society and state by the means of publicism. Parameters and conception of the world political journalism are outlined.

Key words: publicism, conception, state, society, moral authority, mission, motivation, spirituality.

*Стаття надійшла до редколегії 04.03.2007
Прийнята до друку 12.03.2007*